

“Прозорість” класифікації видань дозволяє чітко визначити роль і можливості кожної групи видань і в перспективі виробити спеціальні вимоги та рекомендації щодо подання на їх сторінках інформації про музичну культуру.

1. Беглов С. Монополия слова. М., 1969. 2. Перевалов В. Культуроформирующие функции: состав, структура и место в системе функций журналистики // Вестник Московского университета. Сер.10. Журналистика.1999. № 5. С.3-21. 3. Прохоров Е. Введение в журналистику. М., 1995. 4. Прохоров Е. Понятие эффективности журналистики // Проблемы эффективности журналистики. М.: Изд. МГУ, 1990. С. 18-46.

УДК 655.5

ПУТІВНИК ЯК НАЙПОПУЛЯРНІШЕ ВИДАННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ (за матеріалами львівських путівників XIX–XX ст.)

О. Р. Вербіцька

Аналізуються найвідоміші путівники по Львову, що виходили упродовж XIX–XX ст. Показано особливості їх тематики, викладу та видавничого оформлення.

Анализируются самые известные путеводители по Львову, выходившие в течение XIX–XX ст. Показаны особенности их тематики, изложения и издательского оформления.

Львів завжди займав одне з провідних місць у культурному та економічному житті Центрально-Східної Європи, розвиваючись паралельно і взаємопов'язано з такими визнаними центрами, як Відень, Будапешт, Краків. І хоча за радянських часів позиції Львова було фактично знівельовано, він і надалі залишається одним з найчудовіших міст Європи. Цьому, безумовно, сприяє неоціненна архітектурна спадщина міста, що зримо представляє нашарування всіх стильових епох від часу заснування й до наших днів. Недаремно у 1997 р. Львів визнали найкращим містом України, а в 1998 р. ЮНЕСКО внесло його до списку світової культурної спадщини. Усе це не могло не викликати зацікавлення Львовом як з боку українців, так і з боку іноземних туристів.

Знайомству гостей із містом значною мірою сприяє краєзнавча література, і насамперед путівники. Саме видання такого плану допомагають краще пізнати Львів, ближче познайомитися з його історичними, меморіальними, архітектурно-мистецькими пам'ятками, встановити ділові стосунки чи просто відпочити. Та й для самих львів'ян путівники теж цікаві, бо в сукупності своїй вони є своєрідною енциклопедією міста, що містить багату й різнопланову інформацію. Не дивно, отже, що путівники належать до найпопулярніших видань краєзнавчої літератури, і попит на них постійно зростає. Зрештою, про це свідчить вся історія видання путівників по Львову.

Путівник – чітко функціональна книга, мета якої спонукати читача відвідати певне місто, дізнатись про його історію та сучасність. Перший путівник по Львову був створений у 1871 р. Його випуск пов'язаний з побудовою кургану на честь Люблінської Унії. До того часу ніхто не брався за таку складну справу, не було ніякого досвіду. Тому видавнича фірма

Корнелія Піллера оголосила конкурс на кращий путівник, в якому переміг відомий історик-краєзнавець Антоній Шнайдер. І саме його *"Przewodnik po Lwowie"*, обсягом 67 сторінок, побачив світ.

Особливістю путівника Шнайдера були ілюстрації, виконані на основі літографій Йосипа Свободи та Кароля Ауера, що для тодішніх видань було рідкістю (видавці цю новинку мотивували так: "...текст для роздуму повинен мати свій вид для ока"). І ще один цікавий момент: автор подає у путівнику відомості про різноманітні об'єкти відпочинку, вміщує їх характеристики, а також описує промислові підприємства, кращі магазини міста. Текст путівника дуже простий – це легка, часами наївно-сентиментальна, часами надмірно проста розповідь, в яку вплетено зменшувальні слова, порівняння: "У Львові 2612 будинків, у більшості гарних, в новому стилі побудованих. В них замешкує 11718 родин. Зі своїх прибутків місто утримує вулиці, мощені бруківкою й освітлені за винятком кількох, що їх освітлює місяць. Добрі водотяги забезпечують ціле місто водою, а романтичні околиці і вали служать для відпочинку...". Втім, видання цікаве вже тим, що це одна з перших спроб створити путівник по місту, до того ж у ньому зазначено факти, яких більше ніде немає. Пожовк папір, а зображення залишилися чіткими, з безліччю дрібних і важливих деталей, що ніби зібрані світлом й тінню у завершені композиції. Перше враження – подив від точності фіксації. Відчуваються настрої та атмосфера давно минулих часів: панорама Львова, середмістя.

Путівник Шнайдера користувався великим попитом, часто перевидався. Гортаючи сторінки видання, не слід виносити строги вердикти науковій достовірності та сентиментальній наївності. Адже читали його в галицьких родинах з величезним задоволенням і передавали у спадок разом з пожовклими сторінками шану до рідного краю та його історії. А отже, автор досягнув мети.

Кінець XIX – початок XX ст. подарував львів'янам та гостям міста багато путівників. Найкращими виданнями того часу про Львів вважаються: *"Lwów"* Юліана Вичковського (1907), *"Przewodnik po Lwowie"* Феліціана Яворського (1909), *"Ilustrowany przewodnik po Lwowie"* Михайла Орловича (1914), *"Старый Львов"* Володимира Верещагіна (1915) та ін.

З появою у Львові трамвая та з поширенням залізничного транспорту з'являються *"Провідник для купуючих у Львові. Рух залізничних поїздів, тарифи фіакрів"*, *"Przewodnik po Lwowie kolejna electreczna"* – довідники з найрізноманітнішими відомостями (подається навіть таблиця з цінами за перевезення вдень і вночі).

У 1926 р. видавництво "Друкар" видає *"Товариш. Календар. Мала енциклопедія. на 1927 рік з провідником по Львові і краю"*. І хоча цей путівник дещо неповний (тут, наприклад, нічого не сказано про Оперний театр), його варто було б прочитати і сьогодні: тут подаються ери числення часу, астрономічний календар, відомості з астрономії, коротка характеристика всіх країн світу. 1932 рік ознаменований першим виданням *"Історичних проходів по Львові"* Івана Крип'якевича. Цей путівник у багатьох відношеннях унікальний: у ньому розповідається про цікаві факти з історії міста, характеризуються його найпримітніші історичні та архітектурно-мистецькі пам'ятки.

У 1939 р. вийшов у світ путівник *"Український провідник"*, автори якого намагалися подати інформацію про все найважливіше з українського середовища у Львові ("Адвокати-українці", "Інженери-українці"). Читачами його, вочевидь, були незаможні люди: якщо у польських виданнях рекламувалися казино, кав'ярні, вар'єте, то у цьому – кілки, копита, голки, шевські інструменти.

В складних умовах денационалізації розвивалося галицьке краєзнавство у міжвоєнний період. Була спроба видати серію "Наш рідний край" історико-краєзнавчої бібліотеки. Побачило світ п'ять випусків. З'явився путівник Євгена Пеленського *"Долиною Опору та Стрия"*. Окремим виданням видруковано бібліографічні покажчики краєзнавчої літератури, методичні розробки з організації краєзнавства і музейництва, а голова історично-філософської секції Наукового товариства ім. Шевченка Мирон Кордуба опублікував першу в українській науці працю з топомастики *"Що кажуть назви осель?"*.

До війни вийшов ряд путівників, що були вміщені у давніших виданнях, проте укладалися не у "путівники", а в "довідники". Тут є історія й архітектура Львова, та основний зміст – перелік різних організацій, починаючи з "Дитячих установ" і закінчуючи "Управлінням

міліції” та органами влади. Ці видання не мають тепер інформаційної цінності. Але в той час вони виконували свою функцію – надання мешканцям міста різноманітних довідок.

Після Другої світової війни путівники по Львову, видані в СРСР, стають дедалі більше схожими один на одного. Читацьку адресу більшості їх визначити практично неможливо. На цьому фоні вирізняється хіба що путівник “Ансамбль вулиці Вірменської” (1983) – він був популярним у вірменській общині саме завдяки “національній приналежності”.

У 50-х роках ХХ ст. найгострішою стає проблема чіткого розмежування путівників на два види: для місцевих мешканців та для туристів. Можна сказати, що вона і досі не розв’язана. Так, у 1956 р. у Львові було опубліковано короткий нарис історії міста – “Нариси історії Львова” за редакцією І. Крип’якевича (на той час співробітника Інституту суспільних наук). Жанр нарису дозволяв обминути заборонені або замовчувані тоді періоди та особистості української історії. Але, на жаль, невеликий обсяг видання не дозволив охопити всі сторони життя міста; багато питань, зокрема, економіки, культурного розвитку на всіх історичних етапах тощо, так і залишилися невисвітленими.

Загалом же у радянський період було видруковано багато видань про Львів, але далеко не всі вони є хорошими зразками краєзнавчої літератури. Серед найпопулярніших варто згадати: “Львів” Тамари Трегубової, “Львов” Григорія Островського, “Площа Ринок у Львові” Віктора Савки та Петра Горуна, “Зустріч зі Львовом” Володимира Вуйцика та Романа Липки.

На особливу увагу заслуговує останнє видання. Це путівник зі специфічною композицією та тематикою – уся інформація в ньому подається за архітектурними стилями, що мали свого часу місце у Львові. Разом з тим, є багато цікавого про історію та розвиток міста. Запропонований авторами композиційний задум оригінальний, але... неприйнятний для характеристики такого старовинного міста, як Львів. Адже місто розвивалося, змінювало своє обличчя упродовж віків, а тому, наприклад, важко віднести споруду до якогось періоду чи стилю, якщо її творили протягом 400 років і якщо для неї характерні елементи і ренесансу, і бароко, і неоромантизму. Сама назва путівника говорить про його адресованість туристичній аудиторії. А між тим у книзі постійно порушується принцип дохідливості викладу (це, переважно, зловживання спеціальною термінологією). Напевно, було б доцільніше змінити назву видання й адресувати його гідам по Львову, архітекторам, студентам, які навчаються на художньому та архітектурному факультетах. Тобто, і в цьому випадку виникають проблеми, пов’язані з відсутністю класифікації путівників, їх чіткого розмежування. Читач же, купуючи книгу, повинен знати, що він у ній знайде. І поганий той путівник, в якому турист, що вперше опинився у Львові, зможе прочитати розлогий нарис про минуле міста, багатосторінкові ліричні відступи, але не знайде адреси готелів, де б він зміг зупинитися. Крім того, ще у 50-х роках ХХ ст. з путівників майже зникли такі важливі елементи, як карти та схеми, без яких туристам дуже важко знайти потрібне місце.

Окрему групу видань становлять краєзнавчі видання, випущені за кордоном. Так, до 700-річчя літописної згадки про Львів у Нью-Йорку вийшов альманах “Наш Львів”, а у Філадельфії – збірник статей англійською мовою “Lviv” (1953). Обидва вони призначені для емігрантів зі Львова.

У 1983 р. Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника було подаровано нове видання книги професора Пауля Магоші “Галичина. Історичний і бібліографічний путівник” англійською мовою. В історичному огляді зроблено наголос на політичних, соціо-економічних, літературних, лінгвістичних та археологічних особливостях нашого краю в цілому і Львова зокрема. Наш читач ще ніколи не мав такого дослідження: крім самого нарису, на кожній сторінці укладено численні підрядкові бібліографічні примітки, у виданні є детальний предметний та іменний покажчики, список ужитих скорочень. Такий апарат свідчить про високу культуру видання та довідкову функцію книги. Відповідно, рівень освіченості та зацікавлення читача повинні бути високими.

Одним з найкращих серед путівників по Львову за змістом і за формою втілення є книга Адама і Сви Холянек “І побачиш місто Лева”, видана у 1990 р. в Женеві. Цікаві факти, вдало відтворений львівський колорит, жива мова твору роблять його привабливим навіть для тих, хто ніколи не був у Львові. Тут є історичні, культурні та інші різноманітні довідки, необхідні для туриста: про театри, концертні зали, ресторани, бари, магазини, парки; опис трамвайних,

тролейбусних і автобусних маршрутів; інформація про видавництва та пресу, що видається у місті. Є також довідка про те, як навести контакт з різними туристами у Львові. Вся інформація передана емоційною лексикою, дуже образно, з гумором. У путівниках по Львову рідко згадуються наукові здобутки міста. А тут – популярні розповіді про наукові досягнення львів'ян переплітаються з цікавими свідченнями сучасників про великих вчених. Наприклад, розповідь про відкриття Стефана Банаха переплітається зі спогадами його сучасників: як одягався, яке враження справляв на знайомих і т.п.

“І побачиш місто Лева” – видання, яке може бути цікавим для читачів з різним рівнем освіти. Безумовно, цей твір потрібно донести до широкого українського загалу. Він може стати хорошим прикладом для наслідування сучасним видавцям путівників. Адже путівник – книга, як правило, для відпочиваючих. А таке видання робить відпочинок набагато цікавішим, кориснішим, приємнішим.

І нарешті, найцікавіше з новітніх видань – путівник “Львів”, виданий у 1999 р. на честь зустрічі президентів європейських країн. Побудований за маршрутним принципом, він є найдокладнішим, найбільш інформаційно та ілюстративно насиченим (1000 ілюстрацій та 17 картосхем) з усіх путівників по місту. Створений на зразок класичного “бедекера”, цей путівник може сміливо конкурувати з будь-яким закордонним виданням.

Зроблений нами короткий огляд розвитку краєзнавчої літератури про Львів переконливо свідчить: у минулому вийшло чимало хороших, корисних книг, які, безсумнівно, можуть бути прикладом для наслідування. Це насамперед видання А. Шнайдера, М. Орловича, І. Крип'якевича, Г. Островського, Р. Липки, які вартувало б перевидати й сьогодні. Особливо важливо це не стільки для широкого загалу, як для видавців краєзнавчої літератури, – адже там є чого навчитися. Сучасним видавцям також необхідно чітко визначати читацькі аудиторії цього виду книг, аби забезпечити потреби кожної з них. До речі, краєзнавчої літератури про Львів для дітей взагалі не існує, і навіть не планується її створення. А любов до рідного краю слід прищеплювати з дитинства.

І ще один важливий момент. З кожним роком збільшується кількість туристів, – зростає, отже, і попит на путівники. А це не лише реклама і пропаганда міста, але й реальні гроші для видавництва. Уперше з'явившись у XIX ст., путівник все більше утверджується у своїх правах, викликаючи зацікавлення і читачів, і авторів, і видавців. Можна без сумніву сказати, що сьогодні це найпопулярніше видання краєзнавчої літератури, яке не втратить своєї значущості і надалі.

УДК 002.2+371.3

УКРАЇНСЬКИЙ БУКВАР XVIII СТОЛІТТЯ: ТРАДИЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ

О.З. Клименко

Коротко характеризуються особливості букварів, що функціонували в різних регіонах України у другій половині XVIII ст.

Кратко характеризуются особенности букварей, которые функционировали в разных регионах Украины во второй половине XVIII в.

Питання освоєння бібліотечного букварного фонду відкрило нові можливості у відстеженні історичних, політичних та економічних тенденцій, що спричинилися до формування нових поглядів на становлення сучасної букварної традиції та підручникотворення в цілому.

Перший друкований буквар Ів. Федорова (Львів, 1574) наслідувався багатьма книговидавцями з незначними змінами та доповненнями протягом багатьох десятиріч [6]. Приватні, монастирські та братські друкарні Львова, Києва, Вільно і Могильова для потреб власних шкіл видавали підручники для початкового навчання грамоти й орієнтувалися на це видання. У наступні роки буквар зазнає змін, хоча й міцно стоїть на традиціях минулого. Назва